

El culte a la Verge del Carme en les poblacions del litoral dels Països Catalans

Jaume Badias

Les comunitats litorals dels Països Catalans han mantingut durant segles unes creences i unes tradicions votives i devocionals estretament relacionades amb la particular naturalesa del treball en mar. El protector celestial tenia la funció d'intercedir amb la divinitat per afavorir l'èxit del treball i allunyar els perills. Durant segles, la Mare de Déu del Carme ha jugat un rol protector molt important entre la gent de mar, paral·lelament al culte a Sant Pere i Sant Andreu (pescadors) i Sant Elm (pels mariners).

La tradició catalana fa remuntar l'expansió de la devoció carmelita en mar a l'impuls de l'almirall i corsari mallorquí Antoni Barceló. En realitat, però, fou la instauració de la Matrícula de Mar al segle XVIII i el servei obligatori als vaixells de l'Armada per a la gent de mar – a canvi de poder exercir l'ofici en exclusiva – el que afavorí que poc a poc aquest culte d'arrels militars s'estengués entre mariners i pescadors d'arreu de la Península.

La postguerra marca un moment clau per a la definitiva consolidació de la Festa de la Verge del Carme en l'àmbit pesquer. La militarització de la gestió marítimo-pesquera i la reintroducció de la figura de les confraries de pescadors (1943) impulsen la celebració d'aquesta diada entre el sector pesquer, que compaginarà, des de llavors, una doble celebració en motiu de la diada de Sant Pere (29 de juny) i de la Verge del Carme (16 de juliol).

Durant la segona meitat de segle XX, la diada va gaudir d'un fort component devocional i assistencial. Per una banda, els pescadors, que deixaven de feinejar, es vestien de gala, escoltaven missa, sortien en processó per terra fins al port i treien a navegar la imatge de la Verge del Carme. En el tram marítim de la processó, les barques s'engalanaven per a la ocasió amb banderetes i flors de colors, la gent hi pujava a bord, i es sortia a navegar enmig del so estrident de les botzines.

Cada any es sortejava a la seu de la confraria la barca que tindria l'honor de porta la imatge de la Verge. Per l'amador l'acte constituïa tot un honor i una satisfacció. La barca amb la imatge obria la comitiva, darrera la qual seguien la resta de barques de pesca participants, envoltades per un estol de barques més petites que entren a formar part de la processó d'una forma espontània.

La diada servia també per recordar i dignificar els mariners de més edat. L'acte d'homenatge a la vellesa del mariner tenia una significació social i econòmica especial perquè arreu de Catalunya la pobresa entre els malalts i jubilats restava força estesa. Així, l'àpat que es celebrava després de la processó era aprofitat per repartir una gratificació en diners procedents del fons comunal de la confraria, alleugerint una mica la situació de molts pescadors retirats amb pocs recursos.

La festivitat de la Verge del Carme, avui

Actualment, en moltes poblacions on la pesca ha esdevingut una activitat minoritària, la processó que celebren els pescadors el dia de la Verge del Carme és una de les escasses oportunitats que té aquest grup socioprofessional per fer-se visible a la societat i teixir un sentiment de comunitat entre els seus integrants. L'acte processional després d'un forta càrrega simbòlica per tota la vila. És una festa amb dimensió col·lectiva on el pescador "cedeix" el seu espai de treball quotidià – el mar, la llotja, l'esplanada del moll, la platja, la barca – perquè es transformi en espai de goig comú.

Per altra banda, la incorporació de tecnologia han millorat notablement la seguretat i la comoditat de les barques de pesca. El pescador ja no depèn tan directament dels capricis del mar ni resten tan exposat als seus perills. Les condicions de vida també han millorat ostensiblement fins al punt que un pescador ja no es diferencia econòmicament de la resta de col·lectius professionals. Per això, els vessants devocional i assistencial han perdut protagonisme en benefici de les activitats lúdiques i festives en el marc del municipi que, fins cert punt, n'eclipsen el fonament religiós.

La celebració de la diada del Carme s'està transformant. Ha incorporat activitats festives – sardanes, cantades d'havaneres, gegants i capgrossos, majorettes, etc – i resta càrrega emocional i devocional. Això ha permès, per contra, que la festa s'obri a la població i que altres col·lectius també en participin. Un cas clar és la tradicional processó marítima, que pateix darrerament un assetjament de turistes i curiosos atrets per la possibilitat de navegar i gaudir de la vista des del mar, el que ha provocat en ocasions més d'un debat i alguna suspensió per "sobreocupació".

També la celebració s'ha institucionalitzat. Darrerament, les confraries de pescadors organitzen la festa amb el suport dels ajuntaments, o com en el cas de Palamós, amb el suport del Museu de la Pesca. La popularització de la festa obliga a traslladar la festivitat al cap de setmana encara que el 16 de juliol sigui entre

setmana. Malgrat tot, trobem casos, com els de Tarragona o Arenys de Mar, que guarden la tradició i mantenen la festivitat el dia de la Verge del Carme.

Tot i que generalment les poblacions amb tradició pesquera segueixen un mateix patró - missa, processó fins al port i sortida en barques portant imatge de la Verge del Carme -, trobem diferents variants a aquesta celebració. Per exemple, al barri pescador de Tarragona, el Serrallo, s'aprofita la processó per fer una ofrena floral als difunts de l'any i les dones del barri munten petits altars als carrers per on passa la comitiva. A Llançà (Alt Empordà), amb la tradicional processó marítima com a reclam, s'organitzen les Festes del Port durant tota la setmana. A Empuriabrava (Castelló d'Empúries, Alt Empordà), la manca de tradició pesquera es substitueix per un seguit d'activitats lúdiques on destaca una processó marítima, això sí, liderada per una embarcació nàutica - demostració de la manipulació la tradició per adequar-la a una festa lúdica destinada al turista forà.

Per fortuna, aquest any es podrà gaudir de la diada de la Verge del Carme a diversos pobles de Catalunya: l'Escala (aquest any es celebra la 57ª edició de l'homenatge a la vellesa), Palamós (incorpora processó, ball i homenatge a la vellesa) Arenys de Mar, Caldes d'Estrac, Calella, Mataró, Sitges (amb premis literaris inclosos), Vilassar de Mar, Castelldefels (on la tradició deixa pas a concerts de rock i desembarcament de pirates); Cambrils (amb havaneres i sardinada); l'Ampolla (on la Verge del Carme s'embarca amb les pubilles); Calafell; Salou (amb demostracions d'arts de platja) i Torredembarra.

Jaume Badias
Càtedra d'Estudis Marítims